

Література:

1. Герасименко Н. Особливості творчої манери І. Роздобудько / Ніна Герасименко // Слово і час. — 2005. — № 11. — С. 36–39.
2. Голобородько Я. Українська fashion-література. Тексти і цінності Ірен Роздобудько / Ярослав Голобородько // Вісник НАН України. — 2010. — № 1. — С. 44–50.
3. Горболіс Л. «Ранковий прибиральник» Ірен Роздобудько — роман про повернення на Україну / Лариса Горболіс // Слово і час. — 2011. — № 1. — С. 52–58.
4. Кавелти Дж. Изучение литературных формул / Джон Кавелти; [пер. с англ. Е. М. Лазаревой] // Новое литературное обозрение. — 1996. — № 22. — С. 33–64.
5. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка та ін.]. — К.: ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.
6. Роздобудько І. Гудзик. Психологічна драма / Ірен Роздобудько. — Харків: Фоліо, 2006. — 222 с.
7. Улюра Г. Театр: помилковість аксіоми / Ганна Улюра // Київська Русь. Книга II: Ілюзія. — К., 2006. — С. 144–149.

The Problems and Poetics of Iren Rozdobudko's Novel «The Button»

The problems and composition's elements of Iren Rozdobudko's novel «The button» are investigated in the article. The author determines the main genre peculiarities of this writing.

УДК 821.161.2.09

Анна Кривопишина (Черкаси)

**СПЕЦИФІКА МЕЛОДРАМИ «МАТИ ВСЕ» ЛЮКО ДАШВАР
У КОНТЕКСТІ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Симбіоз жанрів та поліфонія жанрових різновидів у сучасній літературі актуалізували появу низки дискусійних теоретичних концепцій як на Заході, так і в Україні. Неможливість вписати модерний літературний твір у межі певного жанрового канону спонукає до пошуку найбільш повної та репрезентативної системи класифікації жанрів і, відповідно, створення адекватної методології, що забезпечить науковців дієвим алгоритмом у процесі ідентифікації жанру твору.

І справа не лише у відсутності єдиної концепції розуміння родо-видо-жанрової класифікації, а в неспроможності сучасної жанрології виробити єдину систему термінів на позначення того чи того жанру. Про це свідчать численні дискурси зарубіжних та вітчизняних літературознавців (Михайло Бахтін, Ніна Бернадська, Тетяна Бовсунівська, Генадій Поспелов, Цветан Тодоров, Нортроп Фрай та ін.).

Особливої актуальності ця проблема набуває в епоху постмодерну з його новаторськими спробами поєднати ознаки несумісних, на перший погляд, жанрів у одному творі. А головна мета такого синтезу — привабити читача, створити щось нове в ситуації, коли це вже майже неможливо. Звідси — змішування жанрових форм, стирання меж між підвидами канонічних жанрів, нестандартне бачення змістово-формальних рис сучасного масового продукту. Такі тенденції найбільш яскраво репрезентують жанри роману в українській художній прозі початку ХХІ століття.

Мета нашої студії полягає в спробі дослідити теоретичну парадигму жанру та проаналізувати характерні жанрові риси роману «Мати все» Люко Дашвар у контексті літературних ієрархій початку ХХІ століття.

Насамперед слід визначитися з термінологічним апаратом, яким послуговуватимемося в нашій розвідці. Проблема є складною з огляду на існування різноманітних дефініцій понять «жанр», «вид», «піджанр». Ознайомившись із різними поглядами на родо-видо-жанрову

класифікацію творів (Олександра Веселовського, Генадія Поспелова, Анатолія Ткаченка та ін.), стає зрозумілим, що деякі теорії потребують переосмислення й проєкції на сучасну художню літературу. На нашу думку, спробу такої проєкції найбільш послідовно здійснила Тетяна Бовсунівська, запропонувавши шестиступеневу схему класифікації літературних творів, а саме: рід — вид — жанр — піджанр — його модифікація — асиміляція жанру [1, с. 14]. Незважаючи на те, що таке структурування є не зовсім досконалим, ми в дослідженні специфіки мелодрами «Мати все» Люко Дашвар будемо спиратися саме на цю класифікацію.

Художні особливості й жанрові риси сучасного твору визначаються його приналежністю до елітарного чи масового типу літератури. Але особливості специфіки категорія жанру набуває в контексті масової літератури. Сьогодні жанр сприймається як механізм, що направляє процес виробництва популярної літератури, «жанри мають конвенційний характер, діють як «правила гри», зрозумілі письменникам, видавцям, критикам і читачам» [9, с. 92]. Власне кажучи, сучасні жанри — це оперативна відповідь на смаки й уподобання широкого кола читачів, у основі якої — орієнтація на комерційний успіх.

У сучасному літературному процесі синонімом масової літератури виступає література стандартна, розважальна, тривіальна, маргінальна, ринкова, кітч і навіть псевдолітература. На фабульно-сюжетному рівні характерною ознакою такої літератури стає динамічна дія з великою кількістю незвичайних подій. На думку Валентина Халізева, провідні ознаки масової літератури — конвеєрність виробництва, а також наявність кліше та визначених схем щодо сюжету, мови, стилю й навіть обсягу (250–270 сторінок) [10].

Для позначення літератури так званого другого сорту, неелітарної, некласичної, проте **не позбавленої художності, оригінальності та новизни**, Халізов пропонує застосовувати інший термін — «белетристика». У контексті літературних ієрархій белетристика посідає проміжне місце між літературним верхом (високою літературою) та низом (масовою літературою). Проте таке середнє місце, визначене Халізовим, позбавляє чітких критеріїв розмежування белетристичних творів, які, на його думку, у свою чергу, ціннісно неоднорідні (або вартісні з ідейно-тематичного та художнього погляду, або, навпаки, сповнені епігонства й наслідування).

Досліджуючи специфіку масової літератури, американський культуролог Джон Кавелті запропонував спеціальний термін на позначення такого типу літератури — «формульна література». На думку Кавелті, існує кілька основних типів літературних формул, а саме: пригода, любовна історія (romance), тайна та мелодрама [4]. Романи формульної літератури не вирізняються особливою художністю, будуються за принципом життєподібності, герої діють у стандартних обставинах і типових, легко впізнаваних ситуаціях, розв'язуючи проблеми, знайомі й болючі для більшості читачів.

У системі літератури масові романи часто стають товарними продуктами, які орієнтовані на низький культурний рівень споживача. Розважальність витісняє пізнавальну, морально-дидактичну роль мистецтва, естетичне переживання замінюється пасивним споживанням готового серійного продукту. Однак уявлення про те, що всі твори масової літератури абсолютно безвартісні, антихудожні, на нашу думку, потребує перегляду.

Безперечно, літературні тексти, які охоплює поняття «масова література», неоднорідні за своїми художніми якостями, рівнем стандартизованості, схематизму образів та глибиною змісту, а однобічний підхід та негативне ставлення до масової літератури як псевдолітератури, яка не заслуговує на увагу, дуже спрощують розуміння сучасної літератури.

Зважаючи на сказане вище, на нашу думку, доцільно ранжувати художні тексти масової літератури відповідно до ступеня їхньої художньої та естетичної якості, розглядаючи белетристику та формульну літературу як підвиди масової (більш якісні, художньо вартісні твори і менш якісні, формульні твори відповідно).

Чи можна назвати роман «Мати все» Люко Дашвар типовим зразком масової літератури, а відтак — віднести до белетристики чи формульної літератури? У чому виявляється специфіка його жанру й ступінь наслідування жанрових канонів, що, враховуючи запити книжкового ринку та інтереси певної категорії читачів, зумовлюють його популярність? Спробуємо відповісти на ці питання.

Драматична історія життя трьох жінок у романі «Мати все» — літньої, середнього віку і зовсім юної — позначена заплутаною інтригою, підвищеною емоційністю, гіперболізацією пристрастей, різким протиставленням добра і зла, навіть деякою морально-повчальною спрямованістю. Зіставивши ці ознаки із визначенням жанру мелодрами, знаходимо безсумнівну подібність. «Мелодрама — жанр літературної драми, який відзначається динамічною і захоплюючою інтригою, патетичним і гіперболізованим зображенням пристрастей та яскраво вираженою морально-дидактичною спрямованістю» [7, с. 753]. За літературознавчим словником-довідником мелодрама — «різновидність європейської драми ХІХ ст., характерними рисами якої були: відверта морально-дидактична тенденція, гостра інтрига, гіперболізоване зображення пристрастей («сльозливість»), прямолінійний поділ героїв на «добрих» і «злих» [8, с. 448].

У ХVІІ–ХVІІІ ст. мелодрама означала те ж саме, що й опера, а із середини ХVІІІ ст. так називали драматичний твір, у якому діалоги та монологи дійових осіб супроводжувалися музикою [8]. Сьогодні мелодрама не сприймається лише як жанр драматургії, а радше цей термін використовується для позначення жанрів кіно та масової літератури. Тому видові ознаки мелодрами дещо розмиті.

В основу сюжету мелодрами, як правило, покладено приватне життя звичайних людей із їхніми пристрастями та розчаруваннями, прагненнями, мріями й боротьбою за щастя. Учинки й долі героїв роману «Мати все» підпорядковані єдиній меті — віднайти щастя. Але для кожного з них щастя має свій вигляд: для Іветти Андріївни — повний контроль над життям свого сина нібито заради його добробуту, для Ліди — «золота середина» між коханням і родинним обов'язком, для Раєчки — можливість кохати Платона, жити заради нього, знехтувавши будь-якими матеріальними благами.

Сюжет мелодрами завжди охоплює окремих випадок із життя певної родини або кількох людей, що перебувають у визначених обставинах. Масштабність подій не відіграє особливого значення. Мелодраматичні герої не розв'язують глобальних завдань, вони намагаються влаштувати власне життя, переймаються проблемами, які турбують їх саме зараз. Герої мелодрами, як правило, пасивні, позбавлені живих характеристик, вони уособлюють прямолінійні етичні схеми.

Сюжет роману «Мати все» складають події, пов'язані з життям звичайної київської родини — професора медицини, вдови академіка Вербицького Іветти Андріївни Вербицької. В основу роману покладено реальну життєву історію, свідком якої письменниця стала колись на одеському пляжі і в якій, на думку авторки, багато людей зможуть побачити власне невігдане життя [5]. «Все, що в цій книжці відбувається, погано перекладається взагалі на інший світ. Бо все це може статися лише тут і лише з нами» [2, с. 2].

Хоча мелодрама досить часто викривлює реальну дійсність, гіперболізуючи почуття й переживання протагоніста, послідовне й принципове використання архетипних колізій та образів дозволяє читачу ідентифікувати, співвідносити себе з тим чи іншим героєм. Таким чином створюється ілюзія правдивості, невігданості зображуваних подій, що й забезпечує найбільший ступінь співпереживання головним героям мелодрами. «Я зараз ходжу своїм київським Подолом, де моя домівка, і роззираюся — в якому, цікаво, будинку жили ті жінки, яких оце так помордувало любов'ю? В те, що вони були справжні, я вірю абсолютно. Бо в книжках Люко Дашвар рівно стільки вигадки, скільки ми самі завжди придумуємо про себе і тим живемо. Її історії — лише справжні, такого не придумаєш — бо, якби придумав, це було би дешевою підробкою» [2, с. 2].

На нашу думку, наведені вище ознаки дають підстави визначити жанр роману «Мати все» як мелодраму.

Масову літературу часто називають особливою жанровою системою. Зокрема, Борис Дубін відмітив, що «...у різних країнах Європи з другої чверті ХІХ ст. під визначення масової літератури потрапляли мелодрама та авантюрний (зокрема авантюрно-історичний) роман <...> кримінальний (поліцейський) роман чи, пізніше, детектив; наукова (science-fiction) та не-наукова (fantasy) фантастика; вестерн та любовний (дамський, жіночий, рожевий) роман; фото-і кіноромани» [3]. За такого підходу в процесі ідентифікації художнього твору як явища масової (паралітератури) чи елітарної (традиційної) літератури особливу роль відіграє не якість

твору або інтенції автора, а саме його жанр. Тож, наприклад, вестерн — це масова література, а історичний роман — висока.

Ураховуючи сказане вище, мелодраму «Мати все» Люко Дашвар можемо віднести до масової літератури. Позбавлена примітивної сентиментальності та банальних мелодраматичних ефектів, сага про незвичайну київську сім'ю тримає читача в напрузі від першої до останньої сторінки. Виразна нестандартна сюжетна лінія, мінімумом відступів і вставок, продумана система образів, наскрізні промовисті деталі, оригінальний ідейно-тематичний зміст, безперечно, надають підстави визнати цей роман **якісним зразком масової літератури**, тобто белетристикою. Хоча мотивації для такого співвіднесення можуть бути різними: у белетристичності твору Люко Дашвар дехто побачить надмірну розважальність та відсутність смаку, а дехто — майстерність письменниці, завдяки якій вона за короткий термін здобула велику популярність.

Неоднозначні оцінки творчості Люко Дашвар серед сучасних українських письменників. Так, Світлана Пиркало назвала її найбільш динамічним автором у сучасній українській літературі, професійним сценаристом, що взявся за прозу [5]. На думку Леоніда Кононовича, Люко Дашвар «будує свої сюжети на готовому матеріалі, який бере просто «із життя». Суконна газетна мова, поверхове ставлення до «матеріалу», дешева сенсаційність — усе це набиває оскому вже на перших сторінках роману <...> з абсурду людського існування авторка зуміла витворити продукт, який користується стійким попитом на читацькому ринку в Україні» [5]. Серед недоліків критики також називають надмірне використання сюжетних штамів, мовно-стилістичні огріхи, порушення жанрових канонів масової літератури.

Незважаючи на такі суперечливі оцінки авторки, популярність роману «Мати все» як масового продукту очевидна. Про це свідчать і численні схвальні відгуки читачів на літературних форумах: «Це неймовірно! П'ятнадцять хвилин тому дочитала «Мати все» й тепер не знаходжу собі місця... Емоції захопили мій мозок <...> Енергетика Ваших книг захоплює з перших слів і починає відпускати (як мінімум) через тиждень після прочитання останньої сторінки»; «Учора за вечір прочитала «Мати Все»... Це щось! Захоплює з першого рядка! Але як завжди сумний кінець...»; «Прочитала всі Ваші книги. Я в захваті, уже півміста передає з рук в руки Ваші книги»; «Усі чотири книги читала на одному подиху! Чекаю з нетерпінням наступного Вашого шедевра» [6].

Сьогодні загальний наклад роману «Мати все» понад 52 тисячі примірників, що для сучасної української літератури справді є показовим. «Книги Люко Дашвар називають «масовою літературою», і на відміну від багатьох інших жанрових авторів, книги яких розходяться порівняно невеликими накладками, Люко Дашвар справді можна назвати масовою» [5]. У романі авторка широко користується прийомами кінематографу, що надає оповіді динамічності: чіткий поділ на епізоди-сцени, велика кількість діалогів, описи місця дії, зовнішності героїв дуже лаконічні, більше схожі на ремарки. Загалом, текст роману нагадує сценарій до фільму.

Хоча роман «Мати все» Люко Дашвар не вимагає глибокого осмислення, у ньому немає алюзій, ремінісценцій, інтертекстуальних образів — усього того, що в процесі сприймання вимагає значного духовного досвіду та інтелектуальних зусиль — проте він розрахований на різночитання, осягнення підтексту. Про це свідчить уже багатозначна назва роману, яку читачі можуть інтерпретувати відповідно до власного світогляду. Подвійний концепт назви «Мати все» майстерно прихований у підтексті. «Мати» у формі дієслова чи у формі іменника: мати ВСЕ чи МАТИ — все? На це питання можна відповісти, лише дочитавши останню сторінку роману. «Назва «Мати все», як і назви усіх книжок Дашвар, що побудовані на грі слів, має неперевершену властивість з ювелірною точністю передавати захований у сюжетні лінії зміст» [5].

Як відомо, жанр мелодрами в основному орієнтований на жіночу аудиторію, що й зумовлює його специфіку. Іноді термін «мелодрама» вживається як синонім «жіночого любовного роману», де головною, стрижневою темою виступає тема кохання. Проте в романі «Мати все» любовна лінія відступає на другий план, натомість під новим кутом зору розглядається доля української жінки, увага зосереджена на двох архетипних концептах — «мати» і «материнська любов». Образ головної героїні книги, матері Іветти Андріївни, це збірний образ українських матерів, які готові зробити все, аби тільки їхні діти були щасливими:

«Вербицькі жертвують усім заради щастя своїх дітей» [2, с. 15]. Проте щастя Іветта Андріївна розуміє по-своєму, не враховуючи думки своїх дітей, дбаючи передусім про непохитність свого авторитету, що й призводить до сімейної драми: смерті сина Платона, невістки Раєчки, нещасливого шлюбу доньки Ліди, і, урешті, смерті самої Іветти.

Отже, проаналізувавши специфіку жанру роману «Мати все» Люко Дашвар у контексті масової літератури, можна визначити місце цього роману в жанрологічній схемі Тетяни Бовсунівської, поданої на початку нашої розвідки: епос — роман — мелодрама — сучасний роман-мелодрама — сучасний белетристичний роман-мелодрама «Мати все» Люко Дашвар.

Питання визначення белетристики як підвиду масової літератури чи її розгляду як окремої ланки в системі літературних ієрархій потребує докладного системного дослідження. У нашій розвідці здійснено лише спробу розмежувати поняття «масова література», «формульна література» та «белетристика». Така спроба певною мірою окреслила перспективи вивчення означеної проблеми, що й зумовлює її актуальність для подальшого ґрунтовного вивчення.

Література:

1. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів : жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : підручник / Т. В. Бовсунівська. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. — 519 с.
2. Дашвар Л. Мати все / Л. Дашвар. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. — 336 с.
3. Гудков Л. Литература и общество : введение в социологию литературы [Электронный ресурс] / Л. Гудков, Б. Дубин, В. Страда. — М. : РГГУ, 1998. — Режим доступа : <http://www.iek.edu.ru/publish/pusl5.htm>.
4. Кавелти Дж. Изучение литературных формул / Дж. Кавелти // Новое литературное обозрение. — 1996. — № 22. — С. 33–64.
5. Літературний портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bukvoid.com.ua>.
6. Літературний форум [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://gloss.ua/person/Ljuko_Dashvar.
7. Мелодрама // Краткая литературная энциклопедия / за ред. А. А. Суркова. — М. : Советская энциклопедия, 1967. — С. 753–755.
8. Мелодрама // Літературознавчий словник-довідник / Ред. кол. : Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. — К. : ВЦ «Академія», 1997. — С. 447–448.
9. Філоненко С. Масова література: влада жанрів і жанрових канонів / С. Філоненко // Слово і час. — 2010. — № 8. — С. 81–93.
10. Хализев В.Е. Литературные иерархии и репутации / В. Е. Хализев // Теория литературы / В. Е. Хализев. — М., 1999. — С. 122–142.

The Specificity of the Melodrama «To Have Everything» by Liuko Dashvar in the Context of Mass Literature

The genre peculiarities of the novel «To Have Everything» by Liuko Dashvar in the context of popular literature are examined in the following article. The main features of the genre of melodrama in the contemporary literature are analyzed. We also have made an attempt to delineate the concept of «mass literature», «formula literature» and «fiction» and to determine the place of the novel «To Have Everything» in the system of literary hierarchies in the beginning of the XXI century.